

УДК 1(540):1(477)«654»

Завгородній Ю. Ю.

ІНДІЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ У ТВОРЧОСТІ С. С. ГОГОЦЬКОГО (ЯК ПРИКЛАД ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДКРИТОСТІ)

У статті розглянуто особливості представлення індійської філософської думки професором Університету Св. Володимира Сильвестром Гогоцьким (1813-1889). У першу чергу проаналізовано зміст «Філософського лексикона» С. Гогоцького.

Вступ. Минулого року виповнилося 160 років професійному інтересу з вивчення індійської релігійно-філософської думки в Україні. Започаткував його професор Університету Св. Володимира Орест Новицький (1806-1884), видавши 1844 р.

першу частину «Нарису індійської філософії». Продовжив вивчення індійської філософії в Україні відомий філософ, історик філософії Сильвестр Гогоцький (1813-1889), студент богословських курсів Ореста Новицького в Київській ду-

ховній академії. А до 1930-х рр., коли вітчизняне професійне зацікавлення як індійською, так і взагалі східною філософією було перерване сталінськими репресіями, в Україні вже існувало своє коло дослідників і шанувальників інтелектуальної спадщини Бгарата варши. Роботи деяких з них привернули увагу не тільки в Україні, а й за її межами.

Але ще не так давно серйозне і систематичне дослідження київської університетської та духовно-академічної філософської думки XIX - першої третини XX ст. в Україні не провадилося. Відтак уявлення про тогочасне вивчення не тільки індійської, китайської, гебрейської, арабської філософії, а й античної, середньовічної та навіть філософії Нового часу в сучасному вітчизняному філософському співтоваристві було повністю або майже відсутнє. Проте за останні десять років ситуація почала змінюватися на краще. Приємно відзначити, що не в останню чергу - завдяки цілеспрямованим зусиллям і силами кафедри філософії та релігієзнавства НаУКМА, професора М. Ткачук та її аспірантів. Таким чином до поля дослідницького інтересу потрапила й інтелектуальна спадщина С. Гогоцького. Проте його інтерес до азійської думки, у тому числі й індійської, як правило, ще лишається поза увагою [1]. Не згадують про звернення С. Гогоцького до індійської філософії і російські колеги [2]. Хоча, на нашу думку, роботи Сильвестра Гогоцького містять усі підстави для такого дослідження.

Пропонована стаття продовжує розпочате нами раніше дослідження, присвячене комплексному вивченню індійської філософії в Україні в період між 1840-1930 рр. [3].

Основна частина. Дослідження інтересу до індійської філософії у творчому доробку С. Гогоцького важливе для нас з огляду на кілька аспектів. По-перше, цей його інтерес цікавитиме нас у, так би мовити, вузькопрофесійному (індологічному та українознавчому) історико-філософському розумінні. Ми будемо намагатися аналізувати особливості звернення київського професора до індійської думки у контексті як тогочасного, так і сучасного вітчизняного, російського та європейського вивчення індійської філософії. По-друге, ми, безперечно, враховуємо те, що звернення С. Гогоцького до азійської філософської думки в Україні ще понад сто років тому засвідчило орієнтацію української історико-філософської науки на світовий, а не регіональний чи європейський контекст. І така налаштованість наших попередників є надзвичайно важливим орієнтиром для нас сьогодні в умовах дедалі інтегруючого світу.

Нам відомі три роботи Сильвестра Гогоцького, в яких він звертається до індійської філософії. Це - «Філософський лексикон» (1857-1873) [4], «Вступ до історії філософії» (1871) [5] і «Філософський словник або ж стисле пояснення філософських та інших наукових висловлювань, які зустрічаються в історії філософії» (1876) [6]. Перші дві з них ми і будемо розглядати. Тоді як третю - ні, бо вона являє собою спрощений варіант «Філософського лексикона».

Найповніше індійська філософія представлена у «Філософському лексиконі» (далі в тексті «Лексикон»). Тож і звернемося до нього. Тим більше, що поява «Лексикона» була знаковою подією для, щонайменше, Російської імперії XIX ст., до якої входили Україна й Польща. Він виявився першою російськомовною філософською енциклопедією [7]. Проте його незаслужено оминають своєю увагою сучасні дослідники - тобто не читають. Ось як про це слушно зазначила в одній з останніх статей М. Ткачук: «Серед здобуків С. Гогоцького-мислителя сучасні дослідники звертають увагу передусім на його «Філософський лексикон», що справедливо оцінюється сьогодні як перший вітчизняний досвід створення філософської енциклопедії. Щоправда, далі оцінки справа не йде, а отже, зміст цієї фундаментальної праці ще й досі залишається не проаналізованим» [8]. Відтак наше вивчення того, як саме представлена індійська філософія в інтелектуальній спадщині С. Гогоцького, водночас актуалізує і безпосереднє знайомство з текстом «Лексикона».

«Філософський лексикон» складається з чотирьох томів (другий том у двох випусках) загальним обсягом понад 2800 сторінок і містить 1186 назв словникових статей. Більшість із них - саме словникові статті. І тільки незначна кількість - відсилання (напр., «Детермінізм» (Див. «Фаталізм»)). Зміст статей «Філософського лексикона» приємно вражає, без жодного перебільшення, глибокою енциклопедичністю та обізнаністю свого єдиного (!) автора.

Індійській філософії присвячено повністю 10 статей і частково 12, що становить 0,8 % і 1 % відповідно від загальної кількості назв статей «Філософського лексикона». Наведемо їх назви, щоби мати загальне уявлення про представлені індійської філософії у цьому виданні.

Виключно індійській філософії присвячено такі статті: «Гімносифісти» (4 а), «Готама» (1.3 а), «Буддизм» (8 с), «Індійська філософія» (16 с), «Канада» (2 с), «Калан» (кілька рядків), «Капіла» (2.5 а), «Карика» (0.5 с), «Ньяя» (3.5 а), «Санкх'я» (1.5 с).

Частково до індійської філософії С. Гогоцький звертається у статтях: «Аскетизм», «Атомізм», «Грецька філософія», «Категорія», «Логіка», «Метемпсихоз», «Нігілізм», «Пантеїзм», «Персидський», «Спіноза», «Східна філософія», «Шопенгауер».

Вже тільки поверховий огляд назв перших десяти статей свідчить про їхню незбалансованість щодо адекватного представлення індійської філософії у «Лексиконі». Так, наприклад, у переліку ми зустрічаємо назви тільки двох ортодоксальних релігійно-філософських шкіл (даршан) замість існуючих шести. Це - «Ньяя» і «Санкх'я». Відтак відсутні вайшешика, йога, веданта і міманса. Натомість присутні імена засновників трьох даршан: «Капіла» - санкх'ї, «Канада» - вайшешики та «Готама» - ньїя. Неортодоксальні даршани представлені тільки одним буддизмом. Викликає здивування і те, що серед тільки десяти словникових статей, присвячених виключно індійській філософії, С. Гогоцький наводить такі окремі статті, як «Гімносифісти» (досл. з давньогрец. «нагі мудреці», узагальнююча назва, яка була дана греками давньоіндійським брагманам і філософам), «Калан» (ім'я одного з гімносифістів за часів походу в Індію Олександра Македонського) і «Карика» (одна з форм давньоіндійського філософського дискурсу, радше письмового). У будь-якому разі з назв статей стає зрозуміло, що автор «Лексикона» розглядає тільки давній період індійської філософії (від доби шраманів і формування засад брагманізму до періоду сутр і головних коментарів включно).

Назви наступних дванадцяти статей вказують на те, що індійську філософію С. Гогоцький розглядає не як замкнуте явище, а в широкому історико-філософському контексті. Знання про неї він залучає, не тільки коли оглядово звертається до регіональної (національної) філософської думки (статті «Грецька філософія», «Персидський», «Східна філософія» - зі змісту вже самої статті зрозуміло, що згадується ще й китайська філософія), а й під час пояснення власне європейської філософської термінології (статті «Аскетизм», «Атомізм», «Категорія», «Логіка», «Метемпсихоз», «Нігілізм», «Пантеїзм») та викладу вчень європейських філософів Нового часу (статті «Спіноза», «Шопенгауер»).

Слід відзначити, що у «Лексиконі» є ще й інші назви статей, які присвячені регіональним (національним) філософіям. Це - «Арабська філософія», «Англійська філософія», «Єгипет», «Іудейська філософія», «Китайська філософія», «Сирійська філософія».

Щоби скорегувати і поглибити спостереження, здобуті під час аналізу назв статей (макроаналіз), перейдемо до змісту самих статей (мікроаналіз), залучаючи при цьому й іншу роботу С. Гогоцького. Зрозуміло, що ми не претендуємо на вичерпний розгляд винесеного у назву статті питання. Проте намагатимемося звернути увагу на головні, на нашу думку, позиції у представленні й ставленні до індійської філософії Сильвестра Гогоцького. Спробуємо знайти відповідь на такі три запитання: 1) яке місце в історії філософії відводив український мислитель індійській філософії; 2) наскільки компетентно і збалансовано йому вдалося подати матеріал, присвячений індійській філософії; 3) як саме С. Гогоцький порівнював індійський та європейський історико-філософський матеріал.

1. Почнемо з того, що індійську філософію, як і китайську, С. Гогоцький відносить до східної філософії: «Під ім'ям східної філософії мається на увазі філософія деяких давніх азійських народів, насамперед китайців та індійців» [9]. У цій та інших своїх працях С. Гогоцький до уваги, як правило, бере тільки добу формування і розквіту шести ортодоксальних даршан (див. вище) і однієї неортодоксальної - буддизму (його індійський період). При цьому він майже не наводить більш-менш чіткої хронології (дати майже відсутні), а східну філософію розуміє як науку, яка «за ступенем самовладання думки посідає ще нижчий ступінь розвитку; у ній не помітно ще повної самостійності мислення» [10]. І якщо у «Лексиконі» різке протиставлення беззаперечної вищості античної філософії східній ще відсутнє, то у «Вступі в історію філософії» (далі у тексті - «Вступ») воно чітко окреслене: «Східна філософія становить вступ до самостійного періоду грецької філософії»; «...з давньої Греції і починається пряма і безперервна історія філософії» [11]. Навіть ми можемо стверджувати певне заниження рівня оцінки індійської філософії, яке з'являється у «Вступі»: «І на Сході, особливо в Індії, вже зустрічаються деякі *проблемски* (курсив мій. - Ю. З.) філософського мислення; тим не менш певне начало історичного розвитку філософії можна покласти тільки у давній Греції, - з часу появи перших філософських шкіл на двох протилежних кінцях еллінського населення - в малоазійських колоніях і у великій Греції» [12]. Те, що, на думку С. Гогоцького, принципово відрізняє індійську філософію (як і її носіїв - гімносифістів, мудреців, мислителів) від грецької, це - «тільки або продовження релігійного вчення, або його видозміна» [13], тобто «злитість із релігійними віруваннями» [14].

Відтак індійській філософській думці С. Гогоцький не відводить самостійного періоду в історії філософії, поділяючи тим самим погляди Ф. Гегеля на всесвітній розвиток філософії: «Начало філософії в Греції» [15]. Таке розуміння місця індійської філософії в періодизації історії філософії С. Гогоцьким подібне до концепції історії філософії вже згаданого раніше Ореста Новицького [16].

Слід зазначити, що в сучасній світовій історії філософії (як і азіаністиці взагалі) жорстка європоцентрична позиція, яку представляє С. Гогоцький, йдучи за Гегелем, стосовно індійської філософії (за сутнісними ознаками й обмеженням виключно давнім періодом), посідає ар'єргардну позицію [17].

2. Частково відповідати на друге запитання ми вже почали. Тепер конкретизуємо і розгорнемо нашу відповідь. Пам'ятаємо, що ми аналізуємо енциклопедичне видання, читачі якого користувалися насамперед змістом усього «Лексикона», а відтак назвами статей і тільки потім змістом статей.

Ми вже встановили, що зміст назв статей у «Лексиконі», які присвячені індійській філософії, не покриває значного масиву сучасних знань про індійську філософію. Зміст тексту самих статей у цілому підтверджує цей попередній висновок (в першу чергу він стосується відкритих статей, напр., «Канада», «Ньяя»), але й корегує його (насамперед йдеться про закриті статті, напр., «Індійська філософія», «Буддистська філософія»). Тому нас більше цікавитиме зміст закритих статей. Наприклад, назва «Індійська філософія» не дає уявлення, чи розглядає С. Гогоцький тантризм, чи ні. Але не забуватимемо і про відкриті статті.

Отже, необхідно проаналізувати зміст статей. Він виявляється доволі цікавим для нас, оскільки демонструє достатню обізнаність С. Гогоцького з тогочасною європейською та російською (українською) індологічною й історико-філософською літературою. Про це свідчать як списки літератури до окремих статей (напр., «Буддистська філософія», «Індійська філософія», «Ньяя», «Санх'я»), так і тексти самих статей (напр., «Готама»). Автор «Лексикона» звертається до праць Василя Васильєва, Варда, Віндшмана, Томаса Кольбука, Кузена, Ореста Новицького, Ріттера, Бартелемі Сент-Ілера, Якоба Шмідта та ін. Найчастіше С. Гогоцький згадує прізвища Кольбука і Варда. Так, у статті «Індійська філософія» Кольбрук згадується 23 (sic!) рази, тоді як Вард - тільки 9 [18]. У списку літератури до цієї статті вказано працю Т. Кольбука «Різноманітні нариси» (Розділ 8. «Про філософію індусів») та Варда «Огляд історії, літератури і релігії індусів». Відтак, щоби зрозуміти, як і наскільки погляди Кольбука, Варда, а також й інших дослідників були використані С. Гогоцьким, слід здійснити порівняльний текстологічний аналіз змісту відповідних статей «Лексикона» з їхніми працями. Це завдання на майбутнє, можливо, для написання окремої статті.

Проте очевидно, що С. Гогоцький до зазначених праць підходив критично, маючи власне бачення. «До недоліків творів Варда відносять те, що він не завжди користується давніми пам'ятками індійської філософії, але пізнішими, не завжди точними коментарями, і що не завжди навіть вказує джерела, звідки він що-небудь позичив. Проте знаходять, що у викладі Варда є більше точності і порядку, ніж у Кольбука. Тим не менш, не дивлячись на те, наукові праці Кольбука з давньої індійської філософії й досі не мають нічого рівного... Головна заслуга Кольбука полягає у тому, що він перший познайомив нас з найдавнішими пам'ятками індійської філософії у такій повноті, в якій ніхто ще викладав цього важливого предмета. До недоліків його твору можна віднести те, що він, слабо знаючи саму науку філософії, інколи неправильно розумів думки індійських мудреців і взаємне відношення між їх вченнями» [19].

Стає зрозуміло, що С. Гогоцький знав про існування не тільки дослідницької літератури, а й корпусу санскритських філософських текстів, тобто першоджерел, яким він приділяє окрему і постійну увагу. Втім, не знаючи санскриту, С. Гогоцький звертається до перекладів санскритських текстів європейськими мовами (напр., переклад «Санх'я-карик» Ішваракрішні (V ст.), виданий латиною Х. Лассеном 1832 р. в Бонні). Проте поки що важко сказати напевно, чи читав він такі переклади (і які саме?) в окремому виданні, чи звертався до них на рівні цитувань у працях інших дослідників, чи мали місце обидва варіанти. У будь-якому разі в статтях «Лексикона» С. Гогоцький неодноразово наводить як критичний огляд дослідницької літератури, присвяченої вивченню індійської філософії (напр., «У 1898 р. Фрідріх Шлегель видав твір про мову і мудрість індійців. Друга частина цього твору присвячена філософії; але автор, як видно, не знав ще навіть назв найважливіших індійських систем» [20]), так і окремо розглядає особливості, властиві саме індійським філософським текстам (напр., «Сутри чи аксіоми Канади ще не були видані до 1848 року. Вони складаються з десяти читань, а кожне читання складається з двох розділів» [21]).

Час від часу власне філософські тексти автор «Лексикона» розглядає у ширшому колі давньоіндійської літератури, згадуючи Веди, Упанішади, Пурани, Бгагавадгіту (як частину Магабгарати), Закони Ману.

Аналіз змісту статей не тільки підтвердив зроблений нами раніше висновок про відсутність у них матеріалу про новітню індійську філософію, а й скорегував наше уявлення про представлення індійської філософії С. Гогоцьким. З'ясувалося, що у статті «Індійська філософія» таки наводиться стислий огляд усіх шести ортодоксальних даршан. Проте С. Гогоцький розділяє їх на гетеродоксальні (санкх'я, йога, ньяя і вайшешика) та ортодоксальні (міманса і веданта), посилаючись при цьому на Кольбука [22]. Сам же Кольбрук мімансу і веданту називає «виразно ортодоксальними» («*emphatically orthodox*»), а решту даршан - «не суворо ортодоксальними» («*not strictly orthodox*» [23]). У сучасній же науці всі ці шість даршан прийнято вважати тільки ортодоксальними («астика»), тобто такими, що не заперечують авторитет Вед, хоча і по-різному до нього ставляться. Неприйнятним із позиції сучасної індології також виглядає і намір С. Гогоцького розглядати йогу не як окрему даршану, а як «Санкх'я Патанджалі» [24], як і відносити чарвака-локаяту до підшкіл санх'ї [25]. Саме чарвака-локаяту в сучасній історії індійської філософії однозначно прийнято вважати неортодоксальною матеріалістичною даршаною.

У цій роботі ми не будемо детально аналізувати виклад С. Гогоцьким учень шести ортодоксальних даршан. Звернемо увагу тільки на кілька важливих моментів, які б ми не хотіли оминувати зараз.

Доволі змістовною і показовою є оцінка, яку С. Гогоцький наводить стосовно шести даршан: «Так Ньяя представляє тільки систему логіки; Міманса - ортодоксальну казуїстику; Веданта - полеміку для захисту релігійного вчення; в Йозі Патанджалі занадто домінує містицизм; нарешті, Вайшешика Канади займається переважно питаннями фізичними (тобто натурфілософськими. - Ю. З.), наскільки вони були доступні індійцям; між тим, Санкх'я обіймає усі, принаймні головні питання філософії і ставиться до них із повною свободою дослідження» [26]. Існування певної філософської спеціалізації між давньоіндійськими астика-школами влучно підмічено С. Гогоцьким і, в принципі, відповідає сучасним поглядам. Власне, ця цитата, на нашу думку, якраз і пояснює, чому до назв статей «Лексикона» С. Гогоцький відніс саме ньяю і санкх'ю. Бо ці дві даршани якнайкраще відповідають його уявленням про філософію.

Також слушною з позиції сьогоденних знань видається думка автора «Лексикона», що слід називати відомі шістнадцять правил, або ж аксіом ньяї, не категоріями, а топіками. «Але очевидно, що це не категорії як загальні форми мислення про речі, але загальні чи топічні місця риторики, за якими можна висловлювати свою промову про будь-що» [27]. З іншого ж боку, висновок С. Гогоцького про відсутність у ньяї п'ятичленного силогізму - помилковий [28].

По-особливому С. Гогоцький розуміє головну мету індійської філософії: «Не дивлячись на відмінності в напрямках індійської філософії, кожна її система має мету не стільки наукову, скільки моральнісно-релігійну, - це звільнення душі з пуг плоти і від усього зла, з яким сполучене життя душі у поєднанні з тілом, а зло буває трьох родів: від нас самих, від природи і від випадку чи вищої сили» [29]. Таке його розуміння сутності індійської філософії залишається актуальним і сьогодні. Значною мірою ми його поділяємо і повернемося до нього докладніше в іншій роботі, в якій спробуємо викласти власне розуміння сутності індійської філософської думки. Можливо, що виразне підпорядкування індійської філософії саме меті звільнення, а відтак філософського дискурсу релігійно-етичній меті (краще сказати - метафізичній), з обов'язковим зверненням до йогічних практик, також спонукало С. Гогоцького віддати перевагу грецькій філософії.

Дискусійною виглядає характеристика індійської філософії С. Гогоцьким як пантеїстичної [30]. Сам пантеїзм виступає таким баченням, яке «розглядає божество тільки як субстанцію, а світ - як його явлення» [31].

Що ж до дійсно неортодоксальних даршан («настика»), то їм С. Гогоцький приділяє незначну увагу. Найбільше матеріалу присвячено головним положенням буддистської філософії (індійський період), тоді як джайнізм, панчататри і пашупати тільки згадуються. Така непропорційність у бік шести ортодоксальних даршан не узгоджується з працею Т. Кольбука «Про філософію індусів», у якій кожному зі згаданих чотирьох напрямків відводиться окремий виклад [32].

3. Ще однією особливістю у зверненні С. Гогоцького до індійської філософії є його зацікавленість у пошуку існуючих паралелей між філософською думкою Індії та Європи. Ця особливість стосується як майже всіх статей, присвячених індійській філософії, так і названих нами 9 статей, фактично, з історії європейської філософії. У них С. Гогоцький намагається не тільки вказати на наявність певної паралелі, а й дати їй

пояснення. Цей аспект ще був відсутній у працях О. Новицького, присвячених індійській філософії. Спроба компаративного аналізу була запропонована С. Гогоцьким уперше у вітчизняній історії філософії. І можливо, що саме в цьому йому належить ще один із незаперечних пріоритетів на теренах тогочасної Російської імперії. Для ілюстрації наведемо кілька прикладів.

Перш за все С. Гогоцький звертає увагу на існування контактів (по лінії греки-» індійці) і впливів (греки <- індійці), які мали місце в історії філософської думки, а також наявність типологічних паралелей. Він наводить приклади подорожей давньогрецьких філософів до Індії (напр., Піфагор, Демокрит, Піррон, Апполоній Тіанський), вказує на значущість індійської думки для античних і ранньохристиянських мислителів. «Взагалі, коли давні письменники звеличують східну мудрість, то мають на увазі здебільшого Індію і тільки частково Персію. І не тільки язичницькі, а й християнські письменники перших століть були не менш високого уявлення про індійську мудрість. В Олександрії, яка мала найчастіші контакти з Індією і найточніші свідчення про неї, авторитет індійських мудреців був настільки великий, що в ньому були переконані усі партії, усі школи, які в інших відношеннях часто рішуче не погоджувались. ...Індія користувалася високою і майже незаперечною повагою як країна, що зберігала у себе плоди найвищого знання» [33]. Таку високу оцінку індійській філософії С. Гогоцький дає попри своє ставлення до неї в інших статтях «Лексикона» як до такої, що «посідає ще нижчий ступінь розвитку» порівняно з грецькою філософією.

Щодо безпосередніх давньоіндійських впливів, то, на думку С. Гогоцького, їх можна простежити на прикладі атомістичного вчення Анаксагора і Демокрита [34] та вчень Платона і Піфагора [35]. Також і «буддизм мав вплив на лжевчення гностичні у перші роки сторіччя християнства» [36]. Але з огляду на обсяг словникових статей С. Гогоцький майже не конкретизує названі випадки.

Прикладом типологічної паралелі, згідно з С. Гогоцьким, може виступати система ньї Готами та її античний відповідник «Органон» Аристотеля [37], давньоіндійська карика і середньовічний спосіб викладати філософські трактати у віршах (напр., «Логіка» Аристотеля) [38]. «Але є одна риса у складі Ньяї, яка відрізняє її істотно від напрямку "Органона" і, можливо, може служити відбитком виключно східного походження Ньяї. Аристотель розглядає з усією точністю наукового аналізу, так би мовити, формальну сторону

мислення. Тоді як в Ньяї з самого початку розглядається питання про сам критерій чи про кінецьні й загальні підстави вірогідності знання. Не містячи в собі нічого подібного науковим вартостям "Органона", Ньяя, між тим, торкається питання глибшого, яке стосується самої сили переконання» [39].

Зустрічаємо ми і термінологічні паралелі. Так, наприклад, С. Гогоцький порівнює санскритське «ньяя» з давньогрецьким «логос» [40].

Окреме місце у «Лексиконі» посідають дві статті з історії новочасної європейської філософської думки-«Спіноза» і «Шопенгауер», деякі положення яких нагадують С. Гогоцькому індійські. Так, поняття про свободу волі Спінози «дуже близьке до понять індійських гімнософістів» [41], а вище блаженство людини у розумінні Шопенгауера близьке «тому екстазу, який відчували індійські гімнософісти, відволікаючи свої думки від світу явищ і зосереджуючи їх на одній думці про безодню нікчемності {1-Ю. 3.}, яка поглинає все, що цікавить людину - і велике, і мале» [42].

Зі змісту «Лексикона» видно, що С. Гогоцький був обізнаний з текстами про Індію таких відомих античних авторів, як Аріан, Плутарх, Порфірій, Страбон, Цицерон та ін. У статті «Гімнософісти», зокрема, він висловлює думку про доцільність здійснити критичне загальне видання усіх свідчень античних авторів про Індію [43].

Поки що важко впевнено сказати, чим саме пояснюється такий особливий інтерес С. Гогоцького до філософської компаративістики: його власним інтересом чи чийось впливом.

Висновки. Отже, ми розглянули звернення С. Гогоцького до індійської філософії. Нам вдалося встановити і назвати не тільки вагомі здобутки і пріоритети відомого історика філософії, а й деякі його дискусійні думки, фактичні помилки.

З огляду на сучасний світовий рівень вивчення індійської філософії досвід С. Гогоцького постає певним історичним фактом, який свідчить про особливості поширення і звернення до індійської філософської спадщини у Східній Європі, про прилучення до її вивчення й української наукової спільноти, не претендуючи на значуще, але призабуте наукове слово.

Проте вітчизняна історико-філософська наука має завдячувати дослідженню С. Гогоцьким індійської філософії відразу за кількома позиціями. На сьогодні його «Філософський лексикон» лишається неперевершеною спробою однієї людини описати філософське знання, яке б охоплювало не тільки європейську філософську думку, а й азійську, де індійській філософії відводиться провідне місце, а також давньоєгипетську.

Відтак ми вперше отримали панорамне бачення світової філософії, а тезаурус вітчизняної філософії збагатився смислами інших філософських традицій. Чи не вперше в Україні С. Гогоцький звернувся і до євро-азійської філософської компаративістики. Таким своїм підходом київський професор надовго випередив свій час. Якщо пізніше, вивчаючи античну думку, до індійських філософських паралелей ще буде звертатися Олексій Гіляров (1855-1938), то після нього здатність вмщувати у собі європейські й азійські філософські традиції в Україні фактично згасла.

Сьогодні ми ще не знаємо, а що ж, власне, спонукало С. Гогоцького зацікавитися як індій-

ською, так і китайською, арабською, іудейською філософією. Не відомі нам і інші спроби однієї людини укласти «Філософський лексикон» в су-сідніх з Україною країнах: Угорщині, Румунії, Словаччині, Чехії. Як і не було зіставлення «Лексикона» С. Гогоцького з подібною, але більш ранньою працею - «Енциклопедією "Філософський лексикон"» Круга (Ляйпциг, 1833). Можливо відповідь на ці питання допоможе нам не тільки розширити уявлення про регіональний (європейський) рівень висвітлення індійської філософії С. Гогоцьким, а й відхилити завісу таємниці професійної відкритості самого філософа.

1. Див.: *Ткачук М.* Київська академічна філософія XIX - початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження.- К.: ЗАТ «ВІПОЛЬ», 2000 - 248 с; *Ткачук М. Л.* Теоретичні і методологічні проблеми історико-філософського знання у спадщині Сильвестра Гогоцького // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія».- К., 2001.- Філософія та релігієзнавство.- Т. 19- С 70-75.
2. Див.: *Мезенцева О. В.* История изучения индуизма в СССР II Индуизм: традиции и современность.- М.: Наука, 1985.— С. 241-282; *Абрамов А. И.* Гогоцкий // Русская философия: Словарь / Под общ. ред. М. А. Маслина.- М.: Республика, 1995.- С. 117-118; *Шохин В. К.* Брахманистская философия. Начальный и раннеклассический периоды.- М.: Восточная литература, 1994- 355 с.
3. Див.: *Завгородній Ю. Ю.* Вивчення індійської філософської думки в Університеті св. Володимира (біобібліографічний аспект) II Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень (До 170-річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Матеріали Міжнародної наукової конференції «ЛЮДИНА - СВІТ - КУЛЬТУРА» (20-21 квітня 2004 року, Київ).- К.: Центр навчальної літератури, 2004.- С 117-118; *Він же.* Вивчення індійської філософії в Україні: 1840-1940 рр. (До постановки питання) // VIII Сходознавчі читання Кримського. Тези доповідей міжнародної конференції. 2-3 червня 2004р., Київ,-К., 2004.- С. 178-179, *Він же.* Давньоіндійські твори в українських перекладах: 1870-1920 роки // Східний світ.- К., 2003.- № 4.- С. 54—62; *Завгородній Ю. Ю.* Буддизм в творчестві Івана Франко II Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение: Материалы научной конференции. Санкт-Петербург, 20-21 февраля 2004 г. / Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов>- СПб : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2004.- С. 23-28; *Zavhorodniy Yu.* The Corpus of Ukrainian Translations of Sanskrit Texts II 12th World Sanskrit Conference: Programme & Abstracts.- Helsinki, Finland, 13-18 July, 2003.-P. 235.
4. *Гогоцький С. С.* Философский лексикон.- К.: в университетской типографии, 1857.- Том первый. А, Б, В.- V + 579 + IV с; *Він же.* Философский лексикон.- К.: типография И. А. Давиденко, 1861.-Том второй. Г, Д, Е, Ж, З.- 841 + 6 + III с; *Він же.* Философский лексикон.—К.: в типографии Федорова, 1866.-Том третий. И, К, Л, М, Н, О.-639 + III с; *Він же.* Философский лексикон.- К.: в типографии Е. Я. Федорова, 1872.- Том четвертый.- Вып. 1-й. П, Р, С.- IV + 432 с; *Він же.* Философский лексикон.- К.: в типографии Е. Я. Федорова, 1873.- Вып. 2-й. Т-Ө-325 + IV с.
5. *Він же.* Введение в историю философии.- К.: в Университетской типографии, 1871.- 68 с.
6. *Він же.* Философский словарь или краткое объяснение философских и других научных выражений, встречающихся в истории философии.- К.: типография «Киевского телеграфа», 1876- 144 с.
7. О. Абрамов називає «Лексикон» С. Гогоцького «першою російською філософською енциклопедією XIX ст.».- *Абрамов А. И.* Гогоцкий // Русская философия. Словарь.- Цит. вид.-С. 117.
8. *Ткачук М. Л.* Теоретичні і методологічні проблеми історико-філософського знання у спадщині Сильвестра Гогоцького // Цит. вид.- С 70.
9. *Гогоцький С. С.* Философский лексикон.- Цит. вид.-Том первый.- С. 515. Стаття «Восточная философия».
10. Там само.- С. 515-516. У працях С. Гогоцького вдалося знайти тільки одну згадку про синхронний йому період індійської філософії: «Не дивлячись на вплив європейців, у індійців і тепер є гімнософісти, і тепер повторюються приклади самоспалення» [*Він же.* Философский лексикон.- Цит. вид.-Том второй.-С 388. Стаття «Гимнософисты»].
11. *Гогоцький С. С.* Введение в историю философии.- Цит. вид.- С. 31.
12. Там само.- С. 32. Варто звернути увагу на цей доволі промовистий факт, який свідчить, що територіально давньогрецька думка зароджується в Азії.
13. *Гогоцький С. С.* Философский лексикон.- Цит. вид.- Том первый,-С 516. Стаття «Восточная философия».
14. *Гогоцький С. С.* Введение в историю философии.- Цит. вид.- С. 31.
15. *Гегель Г. В. Ф.* Сочинения.-М.-Л.: Политиздат, 1932.-Т. IX. Лекции по истории.- С. 92.
16. Див.: *Новицький О.* Постепенное развитие философских учений в связи с развитием языческих верований.- К.: в университетской типографии, 1860.- Ч. I. Религия и философия Древнего Востока.- XV + 326 с. Докладніше те, яку роль і місце індійській філософії в історії (періодизації) філософії відводив О. Новицький, ми плануємо розглянути в окремій публікації.
17. Див.: *Радхакришнан С.* Индийская философия,- М.: Миф, 1993.- Т. 1.- 623 с; Т. 2.- 731 с; *Степанянц М. С.* Восточная философия. Вводный курс. Избранные тексты.- Восточная литература, 2001.- С. 4-259; *Hiriyanna M.* Indian Philosophy.- Delhi: Motilal Banarsidass, 1994.- 419 p.; *Companion Encyclopedia of Asian Philosophy / Ed. by B. Carr and I. Mahalingam.- London and N. Y.: Routledge, 1997.- P. 97-299; Warder A. K.* A Course in Indian Philosophy.-Delhi: Motilal Banarsidass, 1998.- 248 p.
18. *Гогоцький С. С.* Философский лексикон.- Цит. вид.- Том второй.-С. 811-827. Стаття «Индийская философия».
19. Там само.-С. 812.
20. Там само.-С. 811.
21. Там само.-С. 820.
22. *Colebrooke H. T.* Miscellaneous Essays. In two volumes. - London: Wm. H. Allen and Co., 1837.- Vol. I.- VIII- P. 227-119.
23. Ibid.- P. 228.

24. Гогоцький С. С. Філософський лексикон.-Цит. вид.-Том второй - С 817. Стаття «Индийская философия».
25. Там само.- С. 816.
26. Гогоцький С. С. Філософський лексикон.- Цит. вид.- Том третий- С. 100. Стаття «Капила».
27. Там само.- С. 115. Стаття «Категория».
28. Там само.- С 592. Стаття «Ньяя».
29. Гогоцький С. С. Філософський лексикон- Цит. вид.- Том второй.-С 815. Стаття «Индийская философия».
30. *Vin .же.* Філософський лексикон- Цит. вид- Том четвертый. Вып. 1.-С. 19. Стаття «Пантеизм».
31. *Vin .же.* Філософський лексикон- Цит. вид.- Том первый- С. 517. Стаття «Восточная философия».
32. See: *Colebrooke H. T.* Op. cit.- P. 378^119.
33. Гогоцький С. С. Філософський лексикон- Цит. вид- Том первый- С. 388. Стаття «Гимнософисты».
34. Там само- С. 209. Стаття «Атомизм».
35. Гогоцький С. С. Філософський лексикон-Цит. вид-Том второй.- С. 826. Стаття «Индийская философия».
36. *Vin же.* Філософський лексикон- Цит. вид- Том первый.- С. 401. Стаття «Буддизм».
37. *Vin лее.* Філософський лексикон.-Цит. вид.-Том второй.- С. 454. Стаття «Готама»; *Vin .же.* Філософський лексикон-Цит. вид-Том третий-С. 593-594. Стаття «Ньяя».
38. *Vin же.* Філософський лексикон- Цит. вид.- Том третий- С. 106. Стаття «Карика».
39. Там само.- С. 594. Стаття «Ньяя».
40. Гогоцький С. С. Філософський лексикон- Цит. вид- Том первый.- С. 454. Стаття «Готама».
41. *Vin же.* Філософський лексикон- Цит. вид- Том четвертый. Вып. 1.- С. 396. Стаття «Спиноза».
42. *Vin .же.* Філософський лексикон.- Цит. вид- Том четвертый. Вып. 2- С. 211. Стаття «Шопенгауэр».
43. *Vin же.* Філософський лексикон- Цит. вид.- Том второй- С. 390. Стаття «Гимнософисты».

Yu. Zavhorodniy

INDIAN PHILOSOPHY IN THE WORKS BY S. HOHOTSKIY (AS EXAMPLIFICATION OF PROFESSIONAL OPENNESS)

The article deals with peculiarities presentation of the Indian philosophical thought by Silvester Hohotskiy (1813-1889), Professor of St. Vladimir Kyiv University. Attention is primarily given to the analysis of «Philosophical Lexicon» by S. Hohotskiy.